

Сергій Єфремов

“Дорогою синтезу”

Огляд історіографії українського письменства

[Електронна бібліотека української літератури](#)

Сергій Єфремов. “Дорогою синтезу: Огляд історіографії українського письменства.”

Набір: Цей електронний текст завдячую пані Елеонорі Соловей, редакторові видання *Сергій Єфремов: Статті, наукові розвідки, монографії*. Київ: Наукова думка, 2002, в якому ця стаття поміщена. Це той сам електронний текст який пані Соловей передала видавництву до видання. Подяка й видавництві Наукова думка, за дозвіл виставити цей текст в інтернеті.

Електронне форматування: Максим Тарнавський

“Дорогою синтезу: Огляд історіографії українського письменства.” *Сергій Єфремов: Статті, наукові розвідки, монографії*. Ред. Елеонора Соловей. Київ: Наукова думка, 2002. ст. 134–151.

Подається за виданням: *Записки історично-філологічного відділу Української Академії наук*. — Кн. 2–3 (1920–1922). — 1923. — С. 89–110.

ДОРОГОЮ СИНТЕЗУ

Огляд історіографії українського письменства

З історіографії українського письменства наука молода ще, — можна сказати, тільки недавнечко вийшла вона з пелюшок, хоч саме письменство налічує віки і віки свого існування та неспинного розвитку й розросту, а його історія сягає аж початків історичної путі українського народу. Чому так сталося — на те відповідь дає нам наша загальна історія. До літературного відродження нашого, в кінці XVIII століття, взагалі не могло бути мови про історію українського письменства, бо й сама історія письменства як наука тоді ще не існувала. Але і по тому довгий час на українське письменство дивились не як на органічний витвір національного духу та неспинну віків традицію, а як на якийсь випадок — позитивний чи негативний, як на якусь примху купки нерозважних або ідеалістично настроєних людей, і погляд цей одбивавсь відповідним способом і на працях, українському письменству тоді присвячених. Для випадків не дошукуються причин, примхам також не писані закони зв'язку й послідовності, і через те от і мають перші праці про українське письменство образ побіжних уваг про події поточної літературної творчості, більш або менш суб'єктивних, уривчастих, не спертих на наукове дізнання й класифікацію літературних фактів. Люди йшли ще навпомацки, наосліп, чуттям гарячим заміняючи висновки холодного розуму. Але деякий, скажу так, — інстинкт історизму прокидався вже й у давніх літературно-критичних працях. Навіть не маючи твердо встановлених фактів, ясної перспективи на минувшину не добачаючи, ані твердого під ногами не почувачи ґрунту, якось чули проникливіші одиниці, що поза одірваними ніби одна від одної подіями в українському письменстві таїться органічна якась риса; що народилося воно, живе й розвивається відповідно до загальних законів усякого розвитку. Цей інстинкт історизму підказував декому з старих наших авторів цікаві думки, що, кільце за кільцем, розгортаються в цілий ланцюг історіографії українського письменства. Думаю, що навіть коротенький огляд цієї історіографії до цікавих може допровадити висновків.

Перший, хто натякнув був, хоч і з іншого приводу, мовляв, по дорозі, на потребу й можливість історичної мірки в справах українського письменства — це мабуть-таки відомий галицький учений і патріота першої половини XIX в., запальний оборонець освіти рідною мовою, славного В. Копітара* в справах українських постійний інформатор — крилошанин перемиський *Іван Могильницький* (1777–1831). Людина вища за сучасників на цілу голову, учений справді навдивовижу обізнаний з минулим рідного краю та його культурними здобутками, Могильницький свою свідомість і свої подиви, як на ті часи, гідні знання обернув на оборону народної мови й тією мовою писаного письменства. У своїй апології народної, галицького хлопа, мови — «Вѣдомѣсть о руском язѣцѣ»¹, що друком тоді з'явилася тільки в польському скороченні «Rozprawa o języku ruskim» (1829), надрукованому потім аж двічі і в російському перекладі², — Могильницький не тільки

¹ Цю «Вѣдомѣсть» та й інші філологічні праці Могильницького опублікував М. Возняк у 5 томі «Українсько-руського архіву» (Львів, 1910). Огляд їх див. у *М. Возняка* Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. // «Записки Наук[ового] т[овариства] ім. Шевченка». Т. 90.

² *Могилевскій (sic) Іоаннь*. О древности и самобытности Южно-Русского языка // Журнал Мин[истерства] нар[одного] просв[ещения], 1839 р. та «Записки о Южной Руси» Куліша (Т. II, СПб., 1857). Прізвище автора, як бачимо, тут перекручено.

обороняє самостійність української — «руської», його тодішньою термінологією кажучи — мови на обидва фронти, польський та російський, але й зв’язує новітню творчість українського народу зі старими літературними пам’ятками, що колись постали були на його землі. Він старанно вибирає усе, що має національні риси, в старовині; він розуміє й обстоює єдність українців з Наддніпрянщини і Наддністрянщини; він докладно і з повним розумінням спиняється на тодішніх назвах, до української мови приложених, і, приймаючи сам термін «руська мова», з іншими назвами полемізує дотепно. У доданій до «Вѣдомости» першій у нас спробі історично-літературної хрестоматії³ серед зразків згадує Могильницький і наводить старі, князівських часів грамоти, переклади Біблії — особливо спиняючись на Фр. Скорині, з «Статуту Литовського» уривки, всякі юридичні акти, з творів П. Беринди, Галятовського, та Радивиловського, вірші з «Богогласника» й інші — аж до зразків з «Енеїди» Котляревського та віршів з «Грамматики» Павловського. Як на свій час, була це праця ваги надзвичайної однаково з наукового погляду, як і з чисто громадського: не дурно ж бо цілі покоління галицьких діячів потім поглядами Могильницького живилися й керувалися в своїй науковій роботі (О. Левицький, Головацький тощо). Як згадано вже, з повною свідомістю береться Могильницький до своєї праці. «Переконавшись теди (тоді), — пише він у «Вѣдомости», — приведеними вище доказательстви о давности і знакомитости языка руського, може ся не еден читатель, меновите (а саме) несвідомий історії народної, запитати: для чого ж то так давній, так знакомитий язык руський з общого уживання вийшов?» Чому ж тепер язык ов (отой) есть тільки просторіччям меншої сільської шляхти, священників греческо-католических і народа посполитого, по містах і селах мешкаючого?»⁴. «Через віщо ж у такому занедбанні у нас перебуває південноруська письменність, тим часом як вона дала б рідній історії багато пам’яток ваги надзвичайної?»⁵ — сам уже од себе запитує Могильницький, і вже в запитанні цьому вчувається історичної думки подих та життєва логіка. І тим більше, що Могильницький знав, як бачимо, і про сучасні йому спроби українського письменства, принаймні в творах Котляревського, і до них безпосередньо приточує нитку історичного розвитку письменства на Україні. Теоретично, апіорно Могильницький до тих самих дійшов висновків, які практично, ділом поставили перші діячі відродженого українського письменства, і «не напрасно же, — мовляв, передруковуючи Могильницького розправу, Куліш, — он сознавал то, что проповедовал»⁶, запальною любов’ю до правди захоплений та озброєний свідомістю й знанням, керований почуттям, можна сказати, історичної реальності.

Справжні, історичним методом складені праці з історії українського письменства попереджено, з 30-х аж по 60-ті роки, оглядами поточного письменства тих часів. Такі огляди зробились навіть були свого роду шаблоном для всіх, хто торкався того часу українського письменства. Починаючи з *Осипа Бодянского* (1808–1876), що під псевдонімом *Мастак* надрукував ще 1834 р. перший огляд нашого письменства, за

³ *Гординський Я.* Перша проба хрестоматії з української літератури // Записки Наук. т-ва ім. Шевченка. Т. 125.

⁴ Українсько-руський архів. Т. V, стор. 23–24.

⁵ Записки о Южной Руси. Т. II, стр. 267.

⁶ *Там само*, стор. 260. — «Примечание издателя».

вихідну беручи точку видання Квітчиних повістей, — такі праці стріваємо у *М. Костомарова* (в «Молодику» на 1844 р., згодом ще в «Поэзии славян» Гербеля, 1871 р.), *А. Метлинського*, *Ол. Котляревського* («Скубент Чуприна»), *М. Гатицука*, *П. Куліша* (в «Русской беседе», «Русском вестнике», в «Хаті» й «Основі»). Всі названі автори українське письменство починають звичайно з «Енеїди» Котляревського, не спиняючись на його попередниках і взагалі не ставлячи нашого нового письменства в зв'язку з його перводжерелами. Витворивсь був у них так само й однаковий погляд на вагу того чи іншого письменника. Так, усі автори цих початкових оглядів більш або менш негативно ставляться до Котляревського — бурлацьке, мовляв, юродство, — вище за його ставлять Артемовського-Гулака і, власне, аж Квітку мають за правдивого батька українського письменства, а тоді найвизначнішу в йому постать одводять Шевченкові, спиняються докладніше на творах Марка Вовчка, ледве по дорозі згадуючи таких письменників, як Боровиковський, Гребінка, Метлинський поруч з поодинокими книгами, як «Чари» Кирила Тополі або «Наські українські казки» Іська Материнки (Бодяньського). Ця схема найвиразніше проступає у найпізнішого зі згаданих авторів, у Куліша, і він же, мабуть, найвлучніше й висловив думки свого покоління на процес зароду письменства на Україні — цього «нового слова між народами» — та на справжнього його батька, Котляревського. «Як появилсь Котляревський зі своїм Енеєм, — писав Куліш у «Хаті», — усі зареготали щиро, що який-то справді чудний той простий люд український, од котрого ми, дякуючи деяким старосвітським добродіям, одрізнились. Зареготали, і той регіт був — найстрашніша проба нашому писаному слову українському. То було все одно, як родиться дитина серед п'яних баб, да ще й сама сповитуха вп'ється. Коли видержить бідолашне немовлятко перве безумне привітання на Божому світі, то то́ буде ознака, що вродилось воно собі живуше аж надто. Вже такої страшної проби навпослі йому й не трапиться. Тим реготом над «Енеїдою» мало-мало не згубили самі земляки свого ж новонародженого слова»⁷. Чується тут швидше стурбованого критика голос про дошкульну злобу дня, аніж спокійного та об'єктивного історика. Бачимо в цьому загальному тоді погляді на перший твір відродженого письменства нашого насамперед нехтування історичної перспективи: опікшись на «котляревщині», отих справді блазеньських витворах нездар-наслідувачів, і не завваживши традиційного коріння творчости Котляревського в минулому, письменники наші й самого батька українського письменства пошили в несвідомого пустуна, цим ніби честь рідного слова рятуючи. Не маючи ж перспективи, з усіма навіть часто влучними й справедливими увагами та оцінками поодиноких письменників, ці перші огляди українського письменства все ж грішать проти самих основ історичного розвитку в письменстві. Українське письменство вони розглядають не в історичному його процесі, не як самостійний даного національного осередку витвір, а в залежності од письменства російського і тих поглядів, що там були витворились і запанували. Тому-то одпадає все, що було до Котляревського, бо звичайні схеми історії російського письменства одно загарбали до себе, а про інше мовчать; тому-то й на факти пізнішого письменства українці дивляться очима російських літератів і ті факти оцінюють з погляду російського

---

⁷ *Куліш П.* Передне слово до громади. Погляд на українську словесність // Хата. СПб., 1860, стор. XVII–XVIII.

письменства. Навіть полемізуючи з ним, наші люди, як Ол. Котляревський, все ж мають думку зв'язану утертими шаблонами й не можуть вільно висловлятися. Ще не прийшов-бо час історії, а критичний аналіз гальмувався од недовершеної свідомості національної — і люди йшли навпомацки, певних критеріїв не здобувши, ясної путі не добачаючи. Цей період ніби історичних оглядів нового нашого письменства замикає *П. Петраченко*, автор «Краткого исторического очерка украинской литературы», надрукованого додатком до курсу «Истории русской литературы» (Варшава, 1861). Йдучи слідом за Кулішем, Петраченко, по занадто короткім «общем взгляде», розглядає на 10 сторінках творчість Квітки, Шевченка й Марка Вовчка, долучивши до них ще й самого Куліша. На праці Петраченка, як найменш серед усіх оригінальній, найдужче, може, позначились зазначені хиби всіх оглядів і нарисів цієї доісторичної, скажу так, доби в історіографії нашого письменства, а власне — їхня неісторичність та погляд на українське письменство як на додаток до російського.

Глибше з принципіального погляду і навіть з фактичного ширше заходять того ж часу до справи ближчі земляки Могильницького, галичани — *Іван Вагилевич* (1811–1866) та *Головацький Яків* (1814–1888). Легко зрозуміти — чому. Бо стоячи осторонь од російських впливів, вони в своїх поглядах не були спутані шаблонами, схемами й традиціями російського письменства і вільну через те руку мали якраз там, де треба було історичну перспективу незатемненою держати й прозорою. Бо, з другого боку, на тій віддалі вони здужали зберегти й деяку позитивну традицію самостійного літературного розвитку українського народу і цю традицію поставити навпроти чужої узурпації. І от галицькі вчені пішли іншим шляхом — слідами Могильницького, якому взагалі багато завдячити мають початки літературного відродження в Галичині. Названі автори в 40-х роках дають справжні вже огляди історії українського письменства, нав'язуючи — утертій схемі наперекір — нове наше письменство через творчість литовсько-польських часів аж до старо-руського письменства княжої доби. Так складено «Замітки о руській літературі» (1848) Вагилевича й особливо Головацького «Три вступительніі предподаванія о руській словесності» (1849). «В предподаванія моїх, — заявив Головацький, — гадаю історическим порядком перейти головнійші й важнійші творенія народа руського, аби тим яснійше духа тих утворів розпізнати можна було»⁸. І справді, Головацький пильно додержує того методу історичного, переходячи долю рідного письменства од «словесності, котра розпочинається аж із водворенням віри християнської», до письменників — сучасників автора. Але поруч правдивої схеми та досить добре додержаного методу, обидві праці галицьких учених і хиби мають неабиякі. У Вагилевича здибаємо величезну силу фактичних помилок, які показують, що автор не все мав під рукою, про віщо писав, і через те його характеристики, новіших письменників особливо, не підносяться понад загальні фрази, а вся загалом праця має вигляд дилетантського вибору. Більшого можна сподіватись було од Головацького, цього признаного спеціаліста і справді тямущого знавця в сфері історії письменства. З усіх галичан того часу він таки найкраще був ознайомлений з українським письменством, маючи до того ж у себе і всі

---

⁸ *Онишкевич І.* Руська бібліотека. Т. III. Писання М. Шашкевича, І. Вагилевича і Я. Головацького. Львів, 1884, стор. 333.

найважливіші видання з України; з його був патентований авторитет у літературних справах, «літературний диктатор», як любили в Галичині тоді говорити: недурно ж Головацького, а не кого іншого обрано на катедру української мови й письменства, засновану з 1848 р. в Львівському університеті. Тим часом на ділі виявилось щось інше. Спинившись докладніше на старому письменстві, нове Головацький збуває немов знехочу, як настирну якусь, але нелюбу повинність, не вкладаючи в свою працю анітрохи щирого запалу й душі та розуміння, і в своїх концепціях літературних не йде далі за свого менш авторитетного товариша. Знамениті Головацького «Три вступительніі преподаванія», цікаві з методологічного боку і як схема історії нашого письменства, якраз в останній частині своїй, що нового письменства торкається, можуть служити за зразок беззмістовності, поверховості й того специфічного шаблону, що вже тоді почав у справах літературних на галицькому ґрунті закорінятись, щоб пишним процвісти цвітом трохи згодом. Видко, що в Головацькому обізвався вже пізніший москвофіл, ерудит-рутинер без доброї школи та схоластик, що не стерпів ні демократичного духу, ні народної мови, цих двох у нашому письменстві найголовніших прикмет. Що це не самий лиш здогад, маємо цьому докази в самій праці Головацького. Наприкінці його відчитів ніби несподівано проскочила враз думка, що всі, з Котляревського починаючи, українські письменники намагаються «висказати все народним малоруським духом, малоруським словом, щоби відзначити його від книжного російського, виявити самостатним. Для того, — додає професор українського письменства, — часом впадали в другу крайність — простонародного невмітного (*sic!*) висловлення»⁹. Треба думати, що саме цей погляд на недоречність «простонародності» в письменстві й одбився тією неохотою Головацького до нового українського письменства, яку зазначають і університетські слухачі цього першого професора-українця¹⁰, і пізніші дослідники літературного життя¹¹. А втім, мусимо додати ще, що праці галичан не були свого часу у нас відомі й через те кращою своєю стороною ніякого не мали впливу на розвиток щиро історичного погляду щодо українського письменства.

Не спромігся на його статі, будвши цілком під впливом початкових оглядів Куліша й інших, *Ол. Пипін* (1833–1904) у першому виданні знаменитої своєї історії слов'янських літератур, спільно з В. Спасовичем* написаної («Обзор истории славянских литератур», 1865). Зате в другому виданні, кардинально переробленому («История славянских литератур». Т. I. СПб., 1879), автор нарису про українське письменство, себто Пипін, дуже і фактичний бік своєї праці поширив, і її методологічні засоби одмінив. Власне, це була вже справжня історія українського письменства, почата, правда, з литовської доби, бо попередню епоху автор уважає ще за «общее достояние обеих отраслей русской народности»¹². Досить, як на тодішній стан фактичних відомостей, докладно переходить Пипін факти нашого давнішого письменства в усіх його формах і, приступаючи до нової

⁹ Там само, стор. 347.

¹⁰ *Огоновський, проф.* Історія літератури руської. Ч. IV. Львів, 1894, стор. 95.

¹¹ *Возняк М.* Епізоди культурних зносин гал. і рос. України в 1-й пол. XIX в. // Записки Укр. товариства в Києві. Т. XIII, стор. 128. Порівн.: *Ів. Франко.* Теорія і розвій історії літератури // Записки Наук. т-ва ім. Шевченка. Т. 89, стор. 18–19.

¹² *Пытин А. Н. и Спасович В. Д.* История славянских литератур. Т. I. СПб., 1879, стор. 317.

доби, трактує її як відродження давньої традиції під впливом «факта славянського відродження», в якому й бачить джерело та оправдання українського письменства нових часів. Таким чином, у «споре южан и северян» Пипін рішуче тягне руку за перших. Свій огляд, що де в чому й по сей день ваги своєї не втратив, Пипін довів аж до 80-х років XIX в., і — що особливо треба одзначити — згадано тут уперше й про Наддністрянську Україну в невеличкому, але на той час досить змістовному нарисі національного відродження в Галичині та в перегляді її літературного надбання теж до 80-х років. Праця Пипіна знаменувала вже нову стадію в дослідках над українським письменством, прищепивши до них справді історичний погляд, і була першою на цьому полі науковою спробою.

Промиємо панегіричну книжку *Павлина Свенцицького* «Вік XIX у діях літератури української» (Львів, 1871), не так наукову працю, як запальний гімн народній поезії та письменству. Не спинятимемось теж і на статтях *М. Драгоманова* (під псевдонімом Українець) у «Правді» 1873–[18]74 рр. під заголовком «Література російська, великоруська, українська і галицька», вони-бо швидше виявляють критичні самого автора думки, ніж процес розвитку українського письменства, поступаючись цим перед іншою працею Драгоманова «Про галицько-руське письменство» (1876), що дає огляд літературного розвитку в Галичині. Не торкатимемось і праць *Ол. Кониського* — «Історія русько-українського письменства XIX віку» (під псевдонімом Кошовий, у «Світі» 1881–[18]82 рр.) та «*Zarys ruchu literackiego Rusinow*» (у варшавському «Athenaeum» 1885 р.): з першої-бо надруковано самих кілька початкових нарисів, а друга дає занадто побіжний перегляд літературних здобутків на Україні. Тим більше можемо дати спокій цим працям, що з 80-х років починається справді вже історичне досліджування українського письменства, попереджене й низкою підготовчих праць та окремих монографій з обсягу давніших періодів.

Року 1880-го вийшли в Києві «Очерки из истории украинской литературы XVIII века» проф. духовної академії *Мик. Ів. Петрова* (1840–1921), в новій переробці надруковані в «Трудах Киевской духовной академії» 1909–1911 рр. під заголовком: «Киевская искусственная литература XVII и XVIII вв., преимущественно драматическая», й окреме під назвою «Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков» (Київ, 1911). На початку 80-х уже років у журналі «Исторический вестник» окремими нарисами, а потім, 1884 р., в Києві, книгою, з'явилась і друга того ж ученого праця — «Очерки истории украинской литературы XIX столетия», що потягла за собою чимало інших праць, як-от критичні уваги Кониського й Комарова у львівському «Ділі», нижче зазначену книгу проф. Мик. Дашкевича тощо, та й досі ще не зникла з обрію історично-літературних дослідів. Книги академіка Петрова становлять, безперечно, новий етап у розвитку тих дослідів, кладучись на замітне кільце в ланцюгу нашої літературної історіографії. Перша книга, як пояснює сам автор¹³, мала бути ніби вступом до історії українського письменства XIX в., до якого Петров історичним заходить шляхом, кладучи за підвалину до своїх коло неї дослідів ступневий розвиток письменства як такого й еволюційний зріст одних його форм та проявів нового письменства з інших, старших віком, що за

¹³ *Петров Н. И., проф.* Очерки из истории украинской литературы XVII–XVIII веков. Киев, 1911, стр. 2.

попередньої витворились доби. З другого боку, й ці останні автор становить в органічний зв'язок з ще давнішим письменством київських часів¹⁴. Таким чином, у працях акад. Петрова історичний метод доходить свого логічного завершення, дошукавшись справжнього джерела до всієї літературної еволюції на Україні. Це відповідає свідомим завданням і замірам історика. «Історичне досліджування української літератури теперішнього віку, і тільки воно саме, — пише Петров, — може розв'язати той гордіїв узол заплутаних стосунків між обома паростами руської літератури, який силкуються, часами силоміць, розрубати. Історичне досліджування української літератури викрило б справжнє її коріння й природу, вислідило б той ґрунт, на якому росте вона, й визначило б, до якої міри стоїть непохитно та живі видає соки отой ґрунт і, тим самим, має чи не має свою будуччину українська література»¹⁵. Своєю книгою й мав одповісти автор на поставлене запитання, і саму відповідь можна вгадати вже з такої поважної постановки й трактування теми. Але, зачеркнувши дуже добре межі й засоби та напрям своєї праці, автор, проте, зараз же однієї допустивсь, але кардинальної помилки, що збила його з правдивої путі методологічної й заподіяла чималу руйнацію його ж власному будуванню, потягнувши за собою й більшість тих огріхів щодо розкладу й пояснення матеріялу, за які справедливо свого часу докоряла нашому історикові критика. Кардинальною помилкою отією була тенденційна, наперед уложена думка про рабську залежність українського письменства од російського, ба навіть повне підлягання йому та просте лиш його копіювання українськими письменниками. Ця несправедлива в основі своїй думка вирвала з-під ніг у історика той власний ґрунт, на якому він був розташований й на якому тільки й можна зрозуміти і належним способом оцінити факти й події кожного національного письменства, зменшила вагу тих попередніх праць, що сам же Петров поробив був, і, нарешті, на всі літературні здобутки нашого письменства густе накинула покривало, за яким історикові стало вже важко не то вирозуміти, а навіть доглянути їх справжню вагу і природу. На цьому вельми потерпіла вартість праць Петрова. Але поза цим лишається досить багата збірка фактичного матеріялу, доведена до 80-х років, подекуди влучна систематизація його й, нарешті, ширшої з громадського боку ваги і морально прекрасний факт признання українського письменства та його історичних, отже, непохитних, підвалин кваліфікованою наукою в особі компетентного автора, до того ж своїм походженням та вихованням з українством і не зв'язаного. Цим праці небіжчика Петрова виходять поза рамці самого-но наукового значення.

Зазначену помилку його виправляє й чимало нових джерел для українського письменства виказує друга наукова праця, що так само вийшла з кругів російської кваліфікованої науки; належить вона професорові київського університету, згодом російському академікові, *Мик. Дашкевичеві* (1852–1908), — це власне, академічний його «Отзвєв о сочинениях г. Петрова: Очерки истории украинской литературы XIX столетия» («Отчет о 29-м присуждении наград графа Уварова, СПб.» 1888). Як і треба сподіватись, «Отзвєв» Дашкевича тісно зв'язано з «Очерками» Петрова в розкладі матеріялу. Але велика ерудиція автора та спеціальні його досліди над деякими з джерел українського

---

¹⁴ Там само, стор. 4–5.

¹⁵ *Петров Н. И.* Очерки истории украинской литературы XIX столетия. Киев, 1884, стр. 1–2.

письменства спричинились до того, що рецензія виросла в цілу книгу цілком самостійної ваги і значення, повну надзвичайно цінного матеріалу й оригінальних на той час висновків. Проф. Дашкевич іншу має вихідну точку, а саме — що «украинская литература XIX в., в отличие от прежней, проявила значительную самобытность и художественность при народности содержания»¹⁶ та що вона «создана оригинальным гением южно-русского племени и черты его обнаружались с достаточною яркостью у писателей XIX в.»¹⁷. Коли в ній і знайдемо риси залежності, наслідування, то їх є стільки ж, скільки у кожній іншій з новіших щиро народної літератури: позички не замулили народності¹⁸. Дашкевич, розгорнувши думку Пипіна про впливи на Україну подій слов'янського відродження, перший поставив українське письменство в тісний та органічний зв'язок з головнішими течіями європейської освіти, не забуваючи разом і про «старые, никогда не прерывавшиеся предания местного творчества»¹⁹. Відповідно до такого погляду автор і стежить, чим виявились «местные начала украинской литературы», а також, як доходили і в чому відбивались «общеєвропейские течения, отражавшиеся в ней через польскую и русскую литературы и помимо их»²⁰. Цим під історію нашого письменства заложено ту підвалину, якої бракувало в дослідях попередників. З особливою увагою з усієї історії українського письменства спиняється Дашкевич на початках відродження (Котляревський і інші), розшукуючи джерела його, і розділ про стосунки, напр[иклад], між українськими письменниками і так званою українською школою в польському письменстві належить і досі до найкращих у цій сфері дослідів. Маючи цілком самостійну вартість, праця Дашкевича разом з тим дуже добре доповнює попередні досліді Петрова і поруч їх лягла в основу дальших на тому ж полі праць.

З р[оку] 1886-го в «Зорі» починається друком велика праця професора львівського університету *Ом. Огоновського* (1833–1894) — «Історія літератури руської», паралельно видана й окремо в чотирьох частинах (6 книг, Львів, 1887–1894), але все ж не скінчена через смерть автора (1894). «Літературу малоруську або русько-українську уважаємо, — зазначає Огоновський на самому початку своєї праці, — *окремою* від літератури російської, тому що народність русько-українська єсть *окремою* від народності великоруської, або російської. На літературу польську не потрібно тут рефлектувати, позаяк словесність руська стоїть більше віддалеки від літератури польської, ніж від російської»²¹. Зачеркнувши так рямці своєї праці, Огоновський тим самим стає вже міцно на той основний ґрунт, на якому ще не зовсім твердо почували себе його попередники. Само собою розуміється, що він разом із тим шукає джерел і ґрунту українському письменству в тій глибині віків, коли тільки виходить на арену історії українське (південноруське) плем'я, кладучи початки його на письменство київської доби²². Правда,

¹⁶ Отчет о 29-м присуждении наград гр. Уварова. СПб., 1888, стр. 55.

¹⁷ Там само, стор. 297.

¹⁸ Там само, стор. 263.

¹⁹ Там само, стор. 109.

²⁰ Там само, стор. 55.

²¹ *Огоновський О. проф.* Історія літератури руської. Ч. I. Львів, 1887, стор. VIII.

²² За це, між іншим кажучи, Огоновському довелося стягнути на себе несподіваним способом гостру критику від одного з своїх попередників на полі української літературної історіографії, а саме — від Пипіна.

те старше письменство не вважає історик ще за цілком народне. «Руська література письменна, — на погляд Огоновського, — являється душею народної життя тільки в періоді новітнім, коли писателі руські стали дійсно хіснуватись мовою і світоглядом люду. До Івана Котляревського література письменна не була народною, тому що розвій її спиняли три елементи: навперед церковно-слов'янська візантійщина, відтак культура польська з середньовічною наукою схоластичною, а наконєць просвітня кормига царства московського»²³. Ставлячись, отже, негативно до давнього нашого письменства, Огоновський все ж добачає в йому подекуди «здорові зерна», жалкуючи тільки, що «в тяжкім лихолітті народнім не одно зерно заснітилось у своїм зароді»²⁴. З такого погляду виходячи, історик досить побіжно переглядає факти з старого письменства і всю увагу свою збирає, власне, на добі відродження аж до 90-х років XIX в., якій і присвячено більшу частину величезної праці Огоновського. Заслуга його в тому, що він зібрав і використав велику силу матеріялу — біографічного, бібліографічного та історично-літературного, і з цього погляду праця його вікопомне матиме значення, як справочник для дальших працівників. На жаль, і хиби цієї «Історії» так само немалі, а напереді між їми стоїть методологічна плутанина, а власне, брак усякого методу. Тому-то історичного розвитку ми в Огоновського не бачимо: він дав у своїй праці не так історію письменства, як номенклатуру письменників, окремі етюди й монографії, не зчеплені між собою внутрішньою ідеєю; а в них найбільш приділено місця на переказування змісту творів кожного письменника з одноманітними, шаблонними увагами естетичної марки та *quasi*-патріотичними приспівками. Загальні характеристики надзвичайно бліді, позбавлені темпераменту й індивідуальних прикмет; не визначено і не почувається місця, яке займає в історії письменства той або інший письменник, не показано ґрунту, що з його вирости й поживу мали літературні факти. Праці Огоновського бракує живого нерва або — скажу так — усякої перспективи: постаті письменників немов виставлено всі в ряд, і часто вони дуже один на одного скидаються. Огоновський, можна сказати, закінчує собою добу збирання матеріялу і вже по йому можливим зробився той синтез, той підрахунок літературного надбання, що становить істотну справжньої історії письменства рису.

Образ такого підрахунку дає до якоїсь міри праця *В. Коцовського* «Огляд національної праці галицьких русинів» у «Зорі» 1887 р. Написана з приводу 50-х роковин виходу в світ першої народною мовою книги в Галичині («Русалки Дністрової»), ця праця містить цікавий, хоч і конспективний дуже перегляд літературних фактів на громадській основі у Наддністрянщині. Спробу синтетичного викладу літературного матеріялу, що постачила Галичина, дав *Остан Терлецький* (1850–1902), надрукувавши за підписом Ів. Заневич у

В своїй, що наробила була колись чималого розголосу, статті «Особая история русской литературы» («Вестник Европы», 1890) російський учений стає проти думки, що можна з письменства княжої доби починати історію українського письменства. Пипінові одповів докладно і сам Огоновський («Моему критикові». Відповідь А. Пипінові..., Львів, 1890), і Левицький-Нечуй (*Баитовий Ів.* Українство на літературних позах: з Московщиною, Львів, 1891). Епізод надто цікавий з історії українсько-російських стосунків, як ілюстрація до того «спора южан и северян», що про його так багато і так недвозначно писав був попереду сам Пипін.

²³ Там само, стор. 1.

²⁴ Там само, стор. 4.

«Житті і слові» 1894–[18]95 рр. велику працю «Літературні стремління галицьких русинів від 1772 до 1872 рр.» Широко, на зразок оглядів історії культури задумані, ці літературно-громадські нариси оброблені досить хаотично й до того ж автор не дав собі з ними ради й кинув, не дійшовши краю. Терлецький заміривсь був написати історію внутрішнього розвитку й розумового руху в Галичині за століття її життя під берлом австрійським, але заплутався в неперетравленій масі матеріялу й одбіг од своєї справжньої теми, давши і більше, і менше, ніж заголовком своєї праці обіцяє: більше, бо викладає не самі літературні, а й громадські події та змагання; менше, бо якраз літературна сторона еволюції виступає невиразно, на другий одсовуючись план за подіями чисто громадської ваги. Невдатна, як спроба синтетичної обробки, праця Терлецького має вагу знов же своїм матеріялом, досить старанно й дбайливо зібраним. Те ж саме сказав би я й про другу, посмертну, працю того ж автора — «Галицько-руське письменство 1848–1865 р.» («Л.-н. вістник», 1903): і тут переважає громадсько-політичний матеріал з додатком власних самого автора споминів, бо частина подій минала вже перед його, як самовидця, очима.

Рік столітніх роковин нового українського письменства (1898) знов приніс кілька загальних оглядів, а найвартніший з їх належить проф. *Ол. Колесі*^{*} — «Століття обновленої українсько-руської літератури» («Л.-н. вістник», 1898, кн. XII). З ювілеєм 1898 року зв’язане й видання першої історичним способом зложеної збірки творів українського письменства од Котляревського — «Вік»^{*} (Київ, перше видання 1900 р., друге, в трьох томах, 1902 р.) з коротенькими життєписами й оцінками та головнішою бібліографією українських авторів. Підбиваючи фактичний підсумок за ціле століття літературному надбанню на Україні, ця збірка мала свого часу значну вагу. З того ж ювілейного року почала виходити капітальна «Історія України-Руси» проф. *Мих. Грушевського*. Найбільше віддаючи уваги внутрішньому життю українського народу, історик і фактам письменства присвячує по відповідних місцях своєї праці дуже цінні екскурси (особливо т.т. I, III та VI).

Коли поминути невдалий підручник *Йосифа Застирця* («Підручна історія руської літератури від найдавніших до найновіших часів», 1902) та популярні нариси *Остана Макарушки* («Короткий огляд русько-українського письменства від XI до XVIII ст. для ужитку молодежи», друге видання 1906 р.), то на самому початку XX в. маємо знов два загальні огляди українського письменства: *Б. Грінченка* — «Малорусская литература» в 12-му томі «Большой энциклопедии» та *Ів. Франка* — «Южно-русская литература» в 41-му томі «Энциклопедического Словаря» Брокгауза й Ефрона, — обидва, доведені аж до останнього часу, дають стислий образ розвитку нашого письменства за ціле століття його існування. До того ж праця Франка була немов першим, конспективним, нарисом до більшої роботи з історії українського письменства, якої од його сподівалась наша наука й яку знаменитий письменник міг виконати, як ніхто, може, з сучасників. Року 1909-го в «Записках наукового товариства імені Шевченка» появилось було друком навіть передне слово до «просторої історії українського (південноруського) письменства», яку автор обіцяв протягом найближчих літ опублікувати²⁵. В надрукованому передньому слові Франко вияснює саме розуміння історії письменства та шляхи й процес розвитку кожної

²⁵ *Франко Ів.* Теорія і розвій історії літератури // Записки Наук. т-ва ім. Шевченка. Т. 89, стор. 5.

національної літератури. Стоячи за психологічний принцип у критиці, автор і в історії письменства дає перевагу психологічним дослідям, історично-порівняльного додержуючи методу. «Два роди складників, — пише він тут, — місцева різnorodність і замісцеві, привозні, міжнародні, отже, для різних народів спільні елементи — се основи всякої національної літератури. Кожна національна література — се в більшій або в меншій мірі органічний виплід свого місцевого, оригінального і своєрідного з привозним, чужим, перейнятим із довговікових міжнародних зносин»²⁶. Жодного не може бути письменства цілком оригінального, од чужих впливів незалежного, як не може і не повинно бути в письменстві й мови про якусь принципіальну користь або шкідливість од чужих отих впливів. «Поки говорити про користь або шкідливість чужих впливів, — справедливо завважає Франко, — треба попереду докладно розслідувати, зрозуміти їх початки, розвій і вплив, і тут, властиво, й кінчиться роль історика»²⁷. Але самий факт, що кожне письменство складається з комбінацій свого, місцевого, з чужим, з околу принесеним, особливі накладає повинності на історика літератури. «Він, — ці повинності формулює Франко, — мусить відрізнити в ній національне від інтернаціонального, мусить показати, як вона засвоює собі чужий матеріал і чужі форми і що вносить свого в загальну скарбівню літературних тем і форм; мусить показати, чим були для неї літератури сусідніх народів і чим була вона для них. Трактуючи історію літератури як частину культурної історії своєї нації, він мусить підносити в її появах усе важне з культурного погляду, в позитивнім і негативнім смислі, та, з другого боку, не може обмежитися на самім малюванні того культурного тла, бо все ж таки історію літератури творять переважно визначні, творчі одиниці, що підносяться духом понад загальне, не раз відгадують його стремління, а іноді показують йому нові шляхи розвою. Змалювання життя, ролі і впливу тих одиниць — це одна з найпринадніших, але й найтяжчих задач історика літератури. Ідея розвою та органічного росту мусить присвічувати йому при освітлюванні матеріалу, і він залюбки звертатиме увагу на такі літературні появи, в яких видно зав'язки та зароди будучих паростей. Не відкидаючи набік почуття краси й гармонії, він буде, однак, шукати їх виразу не в придержуванні естетичних формулок та шаблонів, а в пильній увазі до явищ соціального та індивідуального життя, у виявах сили, творчості та гармонійного розвою людської одиниці й цілої нації»²⁸. Легко зрозуміти, яке величезне викликала була заінтересування праця, з таким широким закроєна розмахом, що зачеркнув був тут Франко. На превеликий жаль, обіцяна його «простора історія» так і не поступилась друком далі за переднє слово, ба й не була написана зовсім. Замість неї вийшов р[оку] 1910-го у Львові Франків «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.», — вийшов і розчарував усіх, хто так нетерпляче дожидався обіцяної праці. Методу, який подав був Франко в цитованій допіру передмові, тут ані сліду не знайдемо. Нема також і тієї широти погляду та бистроумности у висновках, як і величезного критичного та наукового апарату, до якого привчив був автор попередніми своїми працями з історії письменства й літературними оглядами. То був час, коли Франка посіла вже його

---

²⁶ Там само, стор. 8.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само, стор. 15–16.

смертельна недуга — «не тільки ця фізична безвладність (утрата рук), але ще більше, може, психічний неспокій», як сам Франко пояснює в передмові до свого нарису²⁹. І, безперечно, фатальна недуга вельми одбилась, а надто на останніх розділах Франкової книги. Це дуже детальний реєстр авторів, книг і видань, «цілком механічний і без жодної оцінки та перспективи, зате з страшною силою помилок у біографічних та бібліографічних відомостях, у цілому безладний та хаотичний, позначений розпадом колись великого духу. Тому-то вся вага «Нарису» зводиться знов же до вибирання сирового матеріялу, хоча і з його, через зазначені причини, користуватись доводиться тільки надто обережливо.

Року 1907–1908-го друкувалися в «Л.-н. вістнику», а потім окремо вийшли нариси *Ол. Грушевського* * «Сучасне українське письменство в його типових представниках» («З сучасної української літератури», Київ, 1909, друге видання 1918 р.), — праця способом небіжчика Огоновського зроблена: окремі етюди про письменників, часом не сучасних і не типових, з переказуванням змісту й без виразно позначеної провідної думки. Р[оку] 1907-го в «Русской мысли» надрукований був огляд *Ол. Лотоцького* «Демократическая литература», для інформації російського громадянства написаний. Інформаційний має теж переважно зміст і популярний нарис *С. Русової* «Украинская литература в XIX веке», надрукований в «Истории России в XIX веке» (видання бр. Гранатів, т. т. 4 і 7). Педагогічне завдання собі ставить шкільний «Огляд історії українсько-руської літератури» (Львів, 1910) *Ол. Барвінського*.

Рік 1909-й приніс початок ще однієї праці з історії нашого письменства: у Коломиї вийшов «Начерк історії української літератури» *Б. Лепкого* *, у першому випуску доведений до часів лихоліття татарського, а в другому ніби до Котляревського, — ніби, бо, власне, автор не дійшов до поставленої собі межі, загубившись у хаотично викладеному матеріялі з попереднього часу. Краще й систематичніше оброблено у Б. Лепкого давніше письменство київської доби, якого справжню апологію дає він на закінченні, виступаючи проти думки Огоновського про абсолютну мертвотність і ненародність старого нашого письменства.

Велика війна 1914–1918 рр., а на додачу розрухи й революційні заворушення та хатні чвари на всьому просторі українських земель мало не всюди спинили були систематичну наукову роботу, а надто коло українознавства. Погром над українством, темними силами заподіяний на початку війни і на Україні, і в Галичині, дуже відбивсь тяжко й на дослідах над українським письменством: не самі-бо музи, але й науки змовкають *inter arma...* *. З оглядів та інших праць, що з'явилися під час війни, можна хіба оці пригадати: акад. *В. Перетца* * «Старинная украинская литература» та автора цієї розвідки — «Новая украинская литература» (обидві в збірнику «Отечество», Петроград, 1916); *Лепкого Б.* та *В. Сімовича* * — «З історії української літератури» (Відень, 1915) і, нарешті, другий автора цієї розвідки огляд — «Украинская литература» (в 42-му томі «Энциклопедического словаря», видання бр. Гранатів, Москва). Усі вони мають переважно інформаційні завдання, щоб задовольнити те зацікавлення до українства, що прокинулось було останнім часом у зв'язку з військовими подіями. На літературному ж великою мірою матеріялі засновано й працю *Вол. Дорошенка* * «Українство в Росії» (Відень, 1917), що дає, поруч

---

²⁹ *Франко Ів.* Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910, стор. III.

громадських, перебіг і літературних фактів од відродження України аж до революції 1917 року.

Теперішні часи — часи розвалу, занепаду й занедбання всякої культурної роботи, разом з повною руїною технічних засобів —ще менше сприяють літературно-науковій продукції. Праця коли й провадиться, то провадиться тільки нишком, потай миру, в надії на прийдущі часи. Мало пишеться. Те, що пишеться, ще менше під друкарський станок дістається. Що ж чудом якимсь доб’ється друку — минає зацікавленого читача й до його рук доходить хіба поплутаними манівцями, яких ні одшукати, ні навіть зважити наперед нема спроможности. Все випадком робиться, химерної долі примхою... Отже, небагато знайдеться, що одзначити годилося б у нашому перегляді наостанку, хоча треба сказати, що з р[оку] 1922-го ніби помітно вже стало якесь розворушення і в цікавій нам тепер сфері письменства. Переживаємо, ачей, критичний момент, той переступний час, по якому пригашені духа потреби знову зринуть на поверхню й займуть належне їм у житті людини місце.

«Коротка історія українського письменства» (Київ, 1918) автора цього огляду, що чудом вийшла була в світ за одного з *lucida intervalla**, має на меті самі завдання популяризації й важить на зовсім неосвідомленого читача. Таке саме завдання собі ставлять і дуже гарно складені «Розмови про українських письменників» В. Шенотьева (част. I–II, Полтава, 1918), що можуть бути зразком популяризації історично-літературного матеріалу. Цілком непотрібний баласт, до того ж безграмотно-неоригінальний, являє з себе книжка Дм. Рудика «Короткий огляд українського письменства з виїмками творів» (Умань, 1920): призначена для середніх шкіл та самоосвіти, вона ні до чого і ні для кого непридатна. Нарешті остання з нашого поля і найцікавіша новина — це перші томи «Історії української літератури» М. Возняка*, що вийшли 1920–1921 р. у Львові (т. I та перша частина т. II).

М. Возняк — невтомний дослідник на полі історії нашого письменства; він поробив чимало вже підготовчих дослідів, часто на підставі нового матеріалу, особливо з середньої доби нашого письменства (про Зизанія, про стару драму та віршу) та з нової культурної історії Галичини (про галицькі граматики XIX в., про початки преси, про культурні зносини Галичини з Україною Наддніпрянською тощо), не лічачи кількох популярних історично-літературного змісту нарисів. Все це давало запоруку, що і в найновішій праці М. Возняка матимемо оригінальний і науково розроблений огляд минулої долі українського слова з усіма тими прикметами, якими визначаються попередні цього автора праці.

Перші томи «Історії» М. Возняка, що кінчаться на київському схоластичному письменстві, ці надії великою мірою й справили. Не прокладаючи нових шляхів, автор старанно і пильно використовує праці попередників і добрий дає підсумок зробленому до його. Тут от і став йому в пригоді вироблений вже історично-літературний апарат, що здобув собі історик, працюючи попереду монографічно над деякими питаннями з обсягу історії нашого давнього письменства. Розслідування джерелами до творів, докладне переказування змісту, рясні — може, навіть занадто рясні, аж до деякого перетяження викладу — цитати, фактична повнота, нарешті синхроністичні таблиці й надто багата бібліографія та добрані систематично ілюстрації — такі позитивні Вознякової праці риси.

До хиб її я поклав би певну диспропорцію частин, бо через неї виступає невиразність основних поглядів автора й до якоїсь міри самого викладу хаотичність. Надто з цього погляду виразні приклади подає II том «Історії» і найдужче вони позначилися в найважливішій його частині. Полемічне, напр[иклад], письменство розірвано якомсь штучно і механічно на два кавалки (розділи II та III) і поміж їх увійшов клином чомусь уривок віршового письменства (Кирило Транквіліон Ставровецький та ін.). Чимало сумнівів будить самий розклад письменників — і не хронологічний, і не систематичний — і до того ж деяких письменників (Петра Могили, М. Смотрицького) знов же розпорошено по різних частинах книги. Бракує, видно, загального плану, й бере гору випадкова механічність у розкладі й обробці матеріалу. Трапляються нерідко й дрібніші огріхи в формі рисковитих тез, з якими важко погодитись читачеві, а ще, мабуть, буде важче дати собі раду самому авторові, коли він схоче тієї тези довести до логічного кінця. Ось кілька прикладів. «Що великороси були окремих народ, ворожий українцям, це відчула, — пише д. Возняк, — Україна дуже швидко. Наслідком того, що широкі хвилі переселенців поплили в XII в. з України в суздальське князівство, найбільше з усіх, воно стало протягом 30 літ одним з найбільш цвітучих» і вже 1169 р. руками Андрія Боголюбського захопило Київ, щоб понизити та зруйнувати столицю України»³⁰. Отже, виходить що за 50 років переселенці з України зробились зовсім окремою і ворожою нацією — процес, мабуть, занадто прудкий і в анналах світової історії небувалий. Що тут не національні заважили рахунки, або ж принаймні не самі вони, показують саме пам'ятки нашого тодішнього письменства, що дають аж надто прикладів ворогування в межах тодішньої «руської» (себто української) нації³¹. Адже ж і наші тутешні князі проміж себе тільки й робили, що зваду зводили — «и начаша князи про малое — «се великое» мълвити, а сами на себе крамолу ковати», мовляв влучно автор «Слова о полку Ігоревім»; і який-небудь тубільний Олег Гореславлич ледве чи менш накоїв лиха своїй батьківщині, аніж захожий Андрій Боголюбський. Отже, виходить, що причини лежали деінде, а не в самому національному антагонізмі між Київською землею та Суздальщиною. І це тим більше, що сам же автор на попередній сторінці зазначив був зовсім справедливо, що наші переселенці «несли з собою з українського полудня свій культурний, зокрема літературний, доробок і свій народний епос — билини», — отже, не так ще тоді національно й різнилися метрополія з колоніями. До речі, про «билини». «Не зашкодить пригадати, — запевняє д. Возняк, — що билини — це поетична творчість кляси дружинників і з упадком київської держави й її витвору — дружинної кляси не стало на місці народження билин їх носителів і декламаторів чи співців» і тому перевелись на Україні й задержалися тільки на Московщині ці твори народної словесності³². Цікаво, чи новітні «сказателі» тих билин з олонецьких пушч та їхні протягом віків попередники теж належать до «дружинної кляси» і, коли не належать, то чому ж билини таки заховались на півночі, зникнувши зовсім на місці свого первісного народження? Схема д. Возняка не дає на це певної або, краще, — ніякої відповіді. Особливо гіпертрофованою гіпотетичністю грішить у д. Возняка розділ про Бояна.

³⁰ *Возняк М.* Історія..., т. I, стор. 11.

³¹ Д. Возняк систематично модернізує нашу національну назву і через те іноді виходять принаймні незручності, — напр[иклад] у виразі «українець — дажбожий внук», при переказі «Слова о полку Ігоревім».

³² *Возняк М.* Історія..., т. I, стор. 217.

«Незважаючи на увесь глибокий зв'язок пісень Бояна з народними піснями, його пісні істотно різнилися в основі, плані та стилістичних методах від народних пісень» — нехай і так. Але ж далі, — «пісні Бояна відзначалися обдуманістю плану й розкладу частин, ідеальністю угруповання дрібних історичних фактів»³³ — звідки це все відомо авторові? і звідки він також знає, що «від Бояна перейняв поет (автор “Слова”) також план і стилістичні засоби»?³⁴ Гіпотези в такій занадто категоричній і догматичній формі цілком протилежне роблять враження й опріч скептичної посмішки нічого викликати не можуть цією плутаниною усталених фактів та ризиковитих здогадів. Іноді важко навіть буває розібрати, чи плутанина ця залежить од помилки, чи од невдатного вислову. Так, оповідаючи про склад так званої Геннадієвої Біблії, д. Возняк запевняє, що більшість її текстів — це, буквально, «переклад 70 перекладчиків із грецького тексту, зроблений у південних слов'ян»³⁵. Виходило б, що так звані «сімдесят толковників» і за 270 років до нашої ери перекладали, і до того ж з грецького (!) тексту для слов'ян, тим часом коли самий грецький текст був наслідком праці «семидесятьох», а про слов'ян того часу шкода й говорити. Помилка це така занадто вже елементарна, що мимоволі силкуєшся одшукати їй одгадку в якомусь стилістичному *lapsus 'ovi*. Ці і такі ж хиби в «Історії» д. Возняка дещо обнижують вартість цієї солідної й корисної взагалі праці, якої закінчення дождатимемо нетерпляче.

Історіографія українського письменства доходить нині свого довершення. Почалась вона з критичних етюдів та оглядів поточної продукції, без історичної перспективи та ідеї невпинного розвитку письменства протягом віків, задовольняючи більш вимоги дня та саме право нашого письменства на існування обстоючи (огляди Бодяньського, Костомарова й інших аж до Куліша). Дальшим етапом розвитку було збирання історично-літературного матеріалу, осяяне вже ідеєю невпинного розвитку та послідовності в літературній еволюції. Заклонувшись дуже ще несміливо в нарисах галицьких учених, Вагилевича й Головацького, цей період історіографії українського письменства визначних дав заступників, як небіжчик Пипін, як Петров, Дашкевич та Огоновський, не згадуючи вже про великий гурт збирачів матеріалу з тієї чи іншої почастної сфери (акад. Перетц, проф. Резанов та інші). Не припиняючи цієї першорядного значення роботи, новітні дослідники, з Франка, мабуть, почавши, велику віддають увагу на використування й систематизацію вже зібраного набутку, щоб дійти дорогою синтезу до останніх висновків та справжню нашого письменства історію утворити. 60-ті й 90-ті роки були видимими стовпами на дорозі розросту дослідів коло нашого письменства та межами для тих періодів. Отже, з чверть віку лежить вже за роботою нашого синтезу на цьому полі, і руками цілого покоління працівників уготовано йому принаймні шляхи і методи, на яких може бути нарешті побудована наукова історія українського письменства.

ПРИМІТКИ

Копітар Варфоломій (1780—1844) — словенський філолог, один із основоположників

³³ Там само, стор. 224.

³⁴ Там само, стор. 238.

³⁵ Там само, т. II, ч. I, стор. 64.

слов'язознавства.

Скорина (Скарина) Франциск (бл. 1490–бл. 1540) — білоруський першодрукар, просвітител ь і культурний діяч.

Беринда Памво (між 1555 і 1560—1632) — український письменник, лексикограф, педагог, гравер, друкар. Автор праці «Лексикон славеноросский и имень тлькованіє» (Київ, 1627), передмов і післямов до низки видань друкарні Києво-Печерської лаври.

Галятовський Іоанкій (р. н. невідомий —1688) — український письменник, церковний, освітній і громадський діяч, один із найосвіченіших людей на Україні XVII ст. Викладав риторику у Києво-Могилянській колегії, у 1659—1664 рр. був її ректором. З 1669 р. до кінця життя — архимандрит Єлецького монастиря в Чернігові. Автор збірок проповідей, легенд, а також теологічних та полеміко-богословських трактатів і першого вітчизняного курсу гомілетики.

Радивилівський Антоній (р. н. невідомий — 1688) — український літературний і церковний діяч, вихованець Києво-Могилянської колегії, автор збірників проповідей «Огородок Марії Богородиці» (1676) і «Вінець Христов» (1688).

Павловський Олексій Павлович (1773 — після 1822) — український філолог, автор «Граматики малоросийского наречия» (СПб., 1818) з характеристикою основних відмінностей від російської мови і додатком словника, який включав також «приповідки» і одну українську народну пісню. Ця праця, разом із «Прибавлениями к грамматике малоросийского наречия» (1822), сприяла науковому осмисленню фонетичних, граматичних та лексичних норм української народної мови.

Бодяньський Осип Максимович (1808—1877) — український і російський філолог-славіст, історик, фольклорист, письменник і перекладач.

Метлинський Амвросій Лук'янович (1814—1870) — український поет-романтик, фольклорист, перекладач, видавець.

Котляревський Олександр Олександрович (1837—1881) — український і російський філолог-славіст, етнограф, професор Київського університету.

Піпін Олександр Миколайович (1833—1904) — російський літературознавець, професор Петербурзького університету, співробітник «Отечественных записок», «Современника» (до його заборони в 1866 р.), «Вестника Европы». Один із чільних представників культурно-історичної школи в російському літературознавстві, автор праць з історії давньої і нової російської літератури, слов'янських, у тому числі й української, літератур, палеографії, етнографії, фольклору.

Спасович Володимир Данилович (1829—1906) — польський літературознавець, публіцист, громадський діяч. У своїх літературознавчих працях прибічник культурно-історичної школи, послідовник І. Тена.

Кониський Олександр Якович (1836—1900) — український письменник, педагог, громадсько-культурний діяч, автор книжки «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя», багатьох популярних книжок і підручників, «Російсько-українського словника» (виданий 1918 р.).

Свенціцький Павлин (1841—1876) — український письменник, перекладач, автор повістей, оповідань, драматичних творів, поезій. Переклав польською мовою окремі твори Т.Шевченка, Ю.Федьковича.

Петров Микола Іванович (1840—1921) — український літературознавець, академік ВУАН з 1919 р.

Комаров Михайло Федорович (1844—1913) — український бібліограф, критик, фольклорист і лексикограф. Уклав «Словар російсько-український» (т. 1—4, Львів, 1893—1898, у співавторстві), бібліографічні покажчики: Українська драматургія. — Одеса, 1906; Шевченко в литературе и искусстве: Библиографический указатель. — Одесса, 1903. Перекладав твори М. Гоголя, Л. Толстого, В. Короленка.

Коцовський Володимир Миколайович (1860—1921) — український літературознавець, письменник, педагог «народовської» орієнтації. Досліджував життя і творчість членів «Руської трійці».

Колесса Олександр Михайлович (1867—1945) — український літературознавець, мовознавець, фольклорист і поет, в різний час професор Львівського, віденського та Празького університетів.

...збірки творів українського письменства од Котляревського ~ «Вік»..... — У підготовці цього тритомного видання, своєрідної антології чи хрестоматії нової української літератури, приуроченої до 100-ліття «Енеїди» Котляревського, провідну роль відіграв сам С. Єфремов. Подана далі оцінка цього видання як важливого лише для свого часу видається надто скромною.

Застирець Йосип (1873—1943) — священник, громадський та освітній діяч на теренах Галичини, письменник.

Макарушка Остап (1867—1931) — український філолог і педагог, автор кількох посібників з латинської та старогрецької мов для гімназій, творів для дітей, а також розвідок про Т.Шевченка, О.Маковея, О.Потебню, О.Огоновського.

Грушевський Олександр Сергійович (1877—1943) — український історик, літературознавець, етнограф, брат М.С.Грушевського. З 1917 р. приват-доцент Київського університету, у 1921—1924 рр. Голова історичної секції ВУАН.

Лотоцький Олександр Ігнатович (1870—1939) — український громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист, науковець. Співзасновник видавництва «Вік», ініціатор повного видання «Кобзаря» 1907 р. та рішення Російської Академії наук «Об отмене стеснения малорусского печатного слова» 1910 р. Як міністр ісповідань за Директорії домігся проголошення автокефалії Української православної церкви 1919 р. Засновник і директор Українського Наукового Інституту у Варшаві (1930—1938), член уряду УНР в екзилі.

Барвінський Олександр Григорович (1847—1926) — український педагог і громадський діяч «народовської» орієнтації. Видавав «Руську історичну бібліотеку» (1883—1894), був редактором «Записок Наукового товариства імені Шевченка», журналів «Учитель» та «Дзвінок», упорядником читанок з української літератури для гімназій Галичини. Автор праць про Т. Шевченка, Ю.Федьковича, «Споминів з мого життя».

Лепкий Богдан Сильвестрович (1872—1941) — український поет, прозаїк, перекладач, літературознавець.

...inter arma... — під час війни, під грім зброї (*лат.*).

Перетц Володимир Миколайович (1870—1935) — російський і український філолог, літературознавець, у 1903—1914 рр. — професор Київського університету.

Сімович Василь Іванович (1880—1944) — український мовознавець, літературознавець, перекладач. У 1939—1941 рр. — професор Львівського університету.

Дорошенко Володимир Вікторович (1879—1963) — бібліограф, літературознавець, перекладач, громадсько-політичний діяч. Співпрацював у виданнях «Украинская жизнь», «Киевская старина», ЛНВ, «Рада», «Діло». Його книжка «Життя і слово» відбила попередню полеміку з С. Єфремовим щодо загальної концепції «Історії українського письменства». 1944 року емігрував.

...lucida intervalla... — світлі проміжки, відрядні місця посеред чогось поганого, нецікавого тощо (*лат.*).

Возняк Михайло Степанович (1881—1954) — український літературознавець і фольклорист, академік АН УРСР з 1929 р., з 1944 завідував кафедрою української літератури у Львівському університеті.